

Szymczakowa, Alicja

O przezwiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 9/1, 193-216

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALICJA SZYMCZAKOWA

(Łódź)

O przewiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku

Über Spitznamen und Beinamen der Adeligen aus dem Landkreis Sieradz im 15. Jh.

1. Antroponimia jako przedmiot badań językoznawców, filozofów i historyków. 2. Sposoby identyfikacji osób w źródłach: urząd, przydawka posesjonatywna, patronimik, przewisko i przydomek. 3. Deskrypcja osoby jako główna funkcja przewiska. 4. Przyczyny nadawania przewisk. 5. Przydomek a nazwisko szlacheckie. 6. Rozejście się dróg antroponimii szlacheckiej i plebejskiej w XVI w. 7. Rola przewisk/przydomeków w powstawaniu nazw miejscowych.

1. Die Namenkunde als linguistisches, philosophisches und historisches Forschungsobjekt. 2. Möglichkeiten der Identifizierung von Personen in Quellen: Amt, Possessionativattribut, Patronymikum, Spitzname, Beiname. 3. Beschreibung der Person als Quelle des Spitznamens. 4. Gründe für die Vorgabe von Spitznamen. 5. Der Beiname und der adelige Name. 6. Auseinanderentwicklung der Adeligen- und Volksnamenkunde. 7. Die Rolle von Spitznamen/Beinamen bei der Entstehung von Ortsnamen.

1

Antroponimia interesują językoznawców, filozofów i historyków. Analizy językoznawcze dostarczają wiedzy o budowie słowotwórczej i klasyfikacji imion oraz ich etymologii. Aksjologiczne badania lingwistów nad językiem wartości dostarczają narzędzi do odkrywania głębokich i uniwersalnych treści zawartych w nazwach własnych, bowiem język jest formą poznania świata zewnętrznego. Filozofów interesują cechy specyficzne imion własnych i ich funkcjonowanie w czasie¹.

Problematykę antroponimii podjęło także wielu historyków. Jest ona obecna przede wszystkim w pracach mediewistów. Rozpoczęte przez Stanisława Kętrzyńskiego badania nad imionami piastowskimi znalazły kontynuację w pracach Jacka Hertla, który poszerzył też zakres badań o zagadnienie

¹ Z. Kaleta, *Świat ludzkich wartości odzwierciedlony w nazwach własnych osób (imiona staropolskie z członem dobr(o) – na tle indoeuropejskim i wartości w nich wyrażone)*, *Slavia Occidentalis* 1997, t. 54, s. 29; E. Grodziński, *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa 1973.

przydomków². Kazimierz Jasiński – badacz genealogii Piastów – dał cenne uwagi dotyczące onomastyki piastowskiej³. Józef Matuszewski pracą o nazwisku szlacheckim w Polsce wywołał dyskusję nad formowaniem się nazwisk w innych grupach społecznych⁴. Zagadnieniu antroponomastyki średniowiecznej poświęcono sympozjum golubskie w 1982 r. Zainteresowania historyków dotyczą głównie zagadnień genealogicznych: tzw. kryterium imionowego, czyli kwestii występowania imion rodowych i ich przydatności w odtwarzaniu genealogii rodów rycerskich. W kwestii kryterium imionowego znaczenie mają przede wszystkim głosy Kazimierza Jasińskiego, Janusza Bieniaka, Krzysztofa Mosingiewicza⁵, Jana Pakulskiego⁶, bowiem ich opinie opierają się na dogłębnej znajomości średniowiecznych źródeł.

2

Rosnąca popularność imion chrześcijańskich, a jednocześnie zawężanie zakresu imion rodzimych spowodowały trudności w rozróżnieniu poszczególnych osób. Już u schyłku wieku XII w dokumentach zaczęto uzupełniać imiona wyróżnikami dodatkowo określającymi tożsamość osoby. Jednoznacznie identyfikującym wskaźnikiem – oczywiście dla współczesnych – było połączenie imienia z urzędem. Praktykowano ten zwyczaj do końca XIV w., dopiero w stuleciu następnym zaczęto dodawać jeszcze przydawkę posesjonatyczną. Osoby niepiastujące urzędów obdarzano dodatkowo nazwami indywidualnymi, jak patronimik, przezwisko, przydomek, przydawka posesjonatyczna. Dobry przykład zastosowania wszystkich tych sposobów identyfikacji w zależności od statusu społecznego wymienionych osób znajdujemy w protokołach procesu polsko-krzyżackiego z 1338 r. Świadków towarzyszących Władysławowi – księciu łączyckiemu i dobrzyńskiemu, zaprzysiężonych w Łęczycy 15 listopada,

² S. Kętrzyński, *O imionach piastowskich do końca XI wieku*, [w:] tenże, *Polska X–XI wieku*, Warszawa 1961, s. 593–676; J. Hertel, *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 1980.

³ K. Jasiński, *Dokumentacyjne funkcje imion w średniowieczu (na przykładzie dynastii piastowskiej)*, [w:] *Powstawanie – przepływ – gromadzenie informacji. Materiały I Sympozjum nauk dających poznawać źródła historyczne. Problemy warsztatu historyka*, Toruń 1978, s. 64–82; tenże, *Problemy identyfikacji osób w badaniach mediewistycznych*, [w:] *Genealogia. Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982, s. 9–26.

⁴ J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975; J. Bubak, *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*, Kraków 1986.

⁵ J. Bieniak, *Heraldyka polska przed Długoszem. Uwagi problemowe*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 165–210; K. Mosingiewicz, *Imię jako źródło w badaniach genealogicznych*, [w:] *Genealogia. Problemy metodyczne...*, s. 72–97.

⁶ J. Pakulski, *Geneza, recepcja i znaczenie przydomków rycerskich w średniowiecznej Polsce. Uwagi problemowe*, [w:] *Genealogia. Problemy metodyczne...*, s. 98–117.

zaprezentowano według cechy najlepiej służącej ich rozpoznaniu. Młodszych określono imieniem lub funkcją ojca, starszych – podając przezwisko/przydomek (*dicto Jugo, dicto Lazanka*), własność (*de Jarozow*) lub miejsce pochodzenia (*dicto Potrowski*), wreszcie mieszczan na podstawie stanowiska lub wykonywanego rzemiosła⁷. Patronimiki w XIII w. podawano w formie analitycznej (np. *Budislaus filius Streskonis*), natomiast w stuleciach XIV i XV – w formie syntetycznej (*Budislaus Streskonis*, czyli Strzeżkowiec, *Nicolaus Chebdae* – Mikołaj Chebdziec). Zawierają one jednoznaczny wskazówkę filiacyjną.

W latach 1451–1453 w Ostrowie (par. Brzeźnio) mieszkali: Jan Miczkowicz, bracia: Jan i Maciej Maćkowicze oraz Mikołaj Rosławowicz⁸. Współcześni doskonale więc rozpoznawali obydwóch Janów. W tej samej wsi żyła rodzina herbu Nieczuja. Pochodzili oni od Zdzisława, Zdzieszka, występującego w źródłach w latach 1405–1427. Jego syn Stanisław używał patronimiku *Zdzieszkowicz* lub w formie równobrzmiącej z imieniem – *Zdzieszek*. Miano *Zdzieszek* stało się przydomkiem tej rodziny. Ostrowskich-Zdzieszek herbu Nieczuja z Sieradzkiego z przełomu XVII i XVIII w. wymienia jeszcze Kasper Niesiecki⁹.

Przedmiotem niniejszego artykułu są jedynie przezwiska i przydomki szlachty sieradzkiej¹⁰. Odróżniamy – podobnie jak J. Pakulski – przezwisko będące deskrypcją jednostkową od przydomka, który oznacza desygnat, ale go już nie opisuje. Niektóre z przezwisk uległy z czasem przekształceniu w przydomki¹¹. Bogatego materiału w tym zakresie dostarczają księgi sądowe od schyłku XIV do końca XV w. W źródłach spotykamy głównie przezwiska odnoszące się do mężczyzn. Może być to jednak obraz wypaczony; z jednej strony – z racji na upośledzenie kobiety pod względem prawnym, z drugiej – z uwagi na ówczesną obyczajowość nakazującą identyfikację kobiety poprzez podanie imienia ojca lub męża. Zapewne i kobietom nadawano przezwiska,

⁷ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. I. Zakrzewski, t. I, Poznań 1890, wyd. 2, s. 75.

⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], *Księgi ziemskie sieradzkie* [dalej: SZ], ks. 11, k. 285; *Księgi grodzkie sieradzkie* [dalej: SG], ks. 10, s. 729, 891.

⁹ AGAD, SG, ks. 17, s. 321, 725; ks. 18, s. 208; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. VII, Lipsk 1841, s. 205.

¹⁰ Pominięto tu przydomki odimienne pochodzące najczęściej od imion słowiańskich oraz herbowe, o których zob. A. Szymczakowa, *Drobiazgi heraldyczne z Sieradzkiego*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 2001, n. s., t. 5, s. 125–128. Literatura dotycząca przezwisk/przydomków jest dość obszerna. Praca S. Kozierowskiego (*Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju ludu polskiego*, cz. I, Poznań 1938; cz. II, Poznań 1948), zawierająca także wybrane antropimiony z Sieradzkiego, nie spełnia już wymogów naukowych. Por. J. Hertel, *Przezwiska Piastów w średniowieczu. Z badań nad antroponomastyką historyczną*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 1980, t. 16, s. 151–180; łącznie przezwiska i przydomki traktuje M. Malcówna, *Dwuczłonowe przezwiska i przydomki staropolskie*, Onomastica 1974, R. 19, s. 191–227.

¹¹ E. Grodziński, *Zarys...*, s. 122; J. Pakulski, *Geneza...*, s. 100.

jakkolwiek znany mi przykład szlachcianki Katarzyny, żony Mikołaja z Przedmościa w Wieluńskim, którą pisarz konsystorza wieluńskiego nazwał *Darmotrunkowa*, może dotyczyć nie tyle przygany jej charakteru, lecz pierwszego męża¹². Do identyfikacji kobiet wykorzystywano bowiem również przerwiska mężów¹³.

3

Wyjątkowy walor przerwisk polega na tym, iż są one autentyczne i współczesne. Tworzone w lokalnych środowiskach z dostępnego zestawu obiegowych słów przekazywały w momencie kreacji czytelny dla wszystkich odbiorców komunikat. Główna funkcja przerwisk polega na deskrypcji osoby w sposób skrótowy, eksponujący jedną z jej cech odróżniającą ją od innych. Przerwiska spełniają funkcję informacyjną w większym stopniu niż nazwiska, które jako dziedziczne nie zawierały już wiadomości o cechach konkretnej osoby¹⁴. Pozwalają więc na poznanie – niedostępne w inny sposób – pewnych właściwości umysłowych lub fizycznych jednostki, oczywiście tylko tych, które stanowiły jej cechę dominującą¹⁵. Jednoznaczne skojarzenia odbiorcy – w tym także historyka – odnośnie do wyglądu osób, budzą przerwiska nawiązujące do cech fizycznych, jak kolor i rodzaj włosów (*Biały, Białost, Czarny, Popiołek, Płociwłos*) lub ich brak (*Łysy*), wzrost (*Długosz, Małysz*), obfite kształty – efekt nieposkromionego łakomstwa (*Dunda, Bachorz*), uroda (*Gładysz*), cera (*Koptysz*). W większości przypadków przerwiska mają charakter prześmiewczy, podkreślają ujemne strony osoby. Motywem ich powstania była chęć poniżenia i ośmieszenia adresata. Ujawniają tym samym negatywny stosunek twórcy przerwiska do charakteryzowanej tak osoby. Zdolności umysłowych dotyczą określenia: *Durnak, Mózgowiec, Rozumek*, może *Głęb*; cech charakteru i sposobu bycia: *Pędziwiatr, Kuropłoch* (lekkoduch), *Kucz* (dokuczliwy), *Biesaga* (leniwy), *Łagodka, Rozkoszka, Krzątka, Herszt* (swawolny), *Czczotka* (gadatliwy), *Kartosz* (namawiający, karcący), *Marmoszka*

¹² Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADWł.], *Księgi konsystorskie wieluńskie*, ks. 1, k. 11v.

¹³ Np. Dorota Sójczyzna z Korczewa – żona Bartłomieja Sójki; AGAD, SG, ks. 10, s. 225.

¹⁴ M. R u t k o w s k i, *Wstępna charakterystyka funkcji nazw własnych*, Onomastica 2001, R. 46, s. 13–16.

¹⁵ Znaczenie przerwisk na podstawie: *Słownik etymologiczno-motywyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 1: *Odaplatywne nazwy osobowe*, opr. A. Cieślíkowa przy współudziale J. Szymowej i K. Rymuta, Kraków 2000; cz. 2: *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, opr. M. Malec, Kraków 1995; cz. 5: *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, opr. Z. Klimek, Kraków 1997; *Słownik staropolski*, t. I–X, Warszawa 1953–1988; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I–XXVII, Wrocław 1966–1999; M. S. B. L i n d e, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Lwów 1854–1860.

(guzdrający się), *Mizgacz* (przymilny), *Sromotny* (wstydlivy). Niewykluczone, że przezwisko Mikołaja z Kamionacza – *Kucz* (1420), pochodzące od czasownika dokuczać – ma związek z jego funkcją wójta w Szczercowie¹⁶. Na ułomności fizyczne wskazują przezwiska takie, jak: *Nos*, *Krzywonos*, *Kulas*, *Paluch*, *Wytrzeszcz*. Wadę wymowy – seplenienie – wyśmiano w przezwisku *Szepolak* (Szepiołak). I w tym zrównano szeregowego szlachcica z księciem – przezwisko takie miał także poległy w bitwie legnickiej Bolesław Szepiołka, syn Adelajdy Zbysławy, córki Bolesława Wysokiego księcia śląskiego, i Dypolda, pochodzącego z bocznej linii Przemyślidów¹⁷. O zachowaniach przykrych dla otoczenia świadczą przezwiska typu *Parska*, na humorzasty charakter wskazują – *Żalek*, *Szloch*, *Złydzień*. O specyficznych właściwościach głosu świadczą przezwiska *Wołoryk*, *Klekot*, i zapewne te, które odwołują się do ptaków: *Słowik*, *Bargiel* (ptak kowalik), *Dzierlatka* (skowronek), *Lelek* (jakiś nocny ptak).

Inne przezwiska wskazują na naganne przywary. Wręcz *Przywarą* określono Wojciecha z Kozub. Z pewnością namiętnością do gry w kości odznaczyli się ludzie określani przezwiskiem *Kostyra*, *Kostarzec*. Trudno stwierdzić, czy uprawiali oni grę w kości dla rozrywki i ćwiczenia umysłu, czy dla hazardu i z jakim skutkiem. Gra w kości i szachy należała bowiem do ulubionych rozrywek rycerstwa, ale gra dla zysku była potępiona przez władców i Kościół¹⁸. Jednoznacznie negatywnie wartościują przezwiska *Przechyra*, *Oszust*, może *Cygan*. Stanisław z Piotrowa, który przeniósł się do miasta Szadku, w nowym środowisku otrzymał przezwisko *Szlachetka*, pewno od zadzierania nosa i wynoszenia się nad mieśczan.

Funkcję przezwisk pełniły także wtórnie nazwy zoologiczne (55), botaniczne (18), nazwy przedmiotów użytkowanych w życiu codziennym (42), jak radlica, kosisko, w jakiś sposób kojarzone z człowiekiem.

Interesującą grupę stanowią przezwiska pochodzące od terminów oznaczających relacje rodzinne. Są one niezbyt liczne. Niewykluczone, że tę nomenklaturę wprowadzili pisarze sądowi, którzy ułatwiali sobie tym sposobem orientację i poszukiwania odnośnie do zapisywanych spraw w księgach sądowych. Jan z Pęcherzewa nazwany w 1447 r. *Sięstrzeńcem* osiadł istotnie w dobrach swej ciotki Doroty – żony Stanisława z Łabędzi. Dorota wniosła mężowi 24 grzywny posagu zabezpieczone na części w Łabędziach. Po bezpotomnej śmierci Doroty posąg wyprocesowała jej siostra Katarzyna i przekazała synowi Janowi. Otóż Jan określany był przezwiskiem tylko wówczas, gdy występuje z tytułu praw do Łabędzi, natomiast w innych

¹⁶ AGAD, SG, ks. 4, s. 207.

¹⁷ K. Jasiński, *Dokumentacyjne funkcje imion...*, s. 69.

¹⁸ R. Bubczyk, *Gry w szachy i kości w średniowiecznej Polsce jako element europejskiej kultury rycerskiej*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 2003, n. s. t. 6, s. 12.

nazywano go tylko imieniem i przydawką posesjonatyczną. Podobna obserwacja dotyczy Jakuba ze Świerzyn, Belenia i Chojnego, występującego z przezwiskiem *Wnuk*. Był on istotnie wnukiem Jarosława z Zagórzyc, który swej córce, a matce Jakuba, przekazał w posagu części w Chojnem¹⁹.

Inne przezwiska nawiązują do jakichś zdarzeń znanych jedynie kreatorowi miana i czytelnym tylko dla kręgu jego sąsiadów. Historykowi odtworzenie sytuacji, która motywowała powstanie tego typu przezwisk, sprawia niemałe trudności. Jakie bowiem zdarzenia upamiętniają przezwiska szlachciców z Konopnicy? Być może miana braci Mikołaja *Barabasza* i Stanisława *Nitry* z rodu Okszcyców, pojawiające się w źródłach po 1495 r., są śladem ich służby wojskowej w armii Władysława Jagiellończyka króla Czech i udziału w wyprawie tegoż monarchy po koronę węgierską latem 1490 r. Wojska maszerowały na Budę i Peszt przez komitaty Nyitra i Bars. Nazwy administracyjne z obszaru północnych Węgier mogły dać początek charakterystycznym przezwiskom, ale chyba nigdy nie dowiemy się, w jakich okolicznościach przyłgnęły do obu Konopnickich²⁰. Śladem kontaktów z Turkami – wojennych, niewoli, dyplomatycznych, handlowych? – są przezwiska *Turczyn* (1478), którym przewzano Stanisława z Konopnicy, ojca wymienionych braci Nitry i Barabasza; *Basza* (1495) nadany Jakubowi z Ciężkowa (Łęczyckie), małżonkowi Anny z Witowa (k. Burzenina), osiedlonemu we wsi żony, czy może *Agay* – Piotra z Wierchów w 1476 r. (od *aga* – tytułu oficerskiego w wojskach janczarskich). A może jedynie ironicznie określono ich tak ze względu na zewnętrzne objawy fascynacji orientem, jak strój?

Zdumiewa niewielka liczba odniesień do rycerskiego rzemiosła. Właściwie spostrzegamy tylko kilka przezwisk nawiązujących do uzbrojenia, jak: *Brzechwa* (część strzały), *Strzałka*, *Strzelba*, zaś przezwisko *Zbroja* dotyczy kmiecia (!) z Koberzycka²¹. Pozytywny wydźwięk, niewątpliwie kojarzony z rycerskimi cnotami, mają natomiast przezwiska wskazujące na odwagę (*Chabry*),

¹⁹ AGAD, SG, ks. 9, s. 182; ks. 19, s. 256. Np. Siestrzeniec [Jan z Pęczerszewa, Zwiastowic, Przemyłowa 1447 – *ibidem*, ks. 9, s. 182; Andrzej z Jeżewa 1491 – *ibidem*, ks. 27, s. 121]; Synowiec [Mikołaj z Wągczewa 1422 – *ibidem*, ks. 4, s. 613; Mikołaj z Ostrowa 1445 – *ibidem*, ks. 8, s. 640–641; Mikołaj prebendarz sieradzki 1458 – ADWł, *Księgi konsystorskie kaliskie*, ks. 2, k. 30v]; Stryjek [Jakub z Pułowa 1468 – AGAD, SG, ks. 15, s. 142]; Wnuk [Jakub ze Świerzyn, Belenia, Chojnego 1465–1479 – AGAD, *Księgi ziemskie szadkowskie* [dalej: SzZ], ks. 5, s. 292; AGAD, SG, ks. 21, s. 13; Piotr z Belenia 1492 – *ibidem*, ks. 27, s. 422].

²⁰ K. Baczkowski, *Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, Kraków 1995, s. 76–80 oraz mapa; J. Smółucha, *Papiestwo a Polska w latach 1484–1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków 1999, s. 35, 46, 61, 95; T. Grabarczyk, *Piechota zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2000, s. 223–224, 242–252.

²¹ AGAD, SG, ks. 5, s. 570 (1427 r.).

bohaterstwo (*Gardzina*) i zamiłowanie do walki (*Boruta*). Jednakże *Gardzina* u Godziębów z Kik i Lubrańca w XV w. pełni już rolę przydomku, a więc bezpośrednio nie deskrybuje jego nosicieli. W tej samej funkcji występuje miano *Bachorza* u dziedziców Iwoni, stanowiąc ślad ich pochodzenia z Kujaw (znad rzeczki Bachorzy, dopływu Noteci), gdzie znane jest już w XIII w. Nazwa *Bachorza* oznacza również grubego człowieka²².

W grupie przezwisk nawiązujących do nazw zawodów tylko dwie osoby określono rzeczywistymi funkcjami. Jan Bakałarz z Żeronic Wielkich, pleban w Brzykowie, istotnie zdobył w 1446 r. na Uniwersytecie Krakowskim stopień bakałarza sztuk. Mikołaj z Milejowa trzymał tenutę uniejowską, stąd lekko ironiczne przezwisko *Starostka*, nie był bowiem starostą grodowym²³. Ale z pewnością kowalem nie był Marcin Kowal z Bartkowic, kanonik kruszewicki, krakowski, notariusz królewski i pisarz ziemski sieradzki (1416–1424, 1435–1436) ani krawcem szlachcic Wojciech Krawiec z Unikowa²⁴.

Niewiele jest także wśród przezwisk szlachty sieradzkiej skatologizmów, wulgaryzmów i seksualizmów, w których najmocniej wyraża się funkcja ekspresywna nazw własnych. Za takie uchodzić mogą *Lizikiepek*, *Kieputa*. Być może w tej grupie przezwisk mieści się miano *Flaczek*, odnoszące się do szlachcica Jana ze Świerzyn, który był łąziebnym w Szadku²⁵.

Przezwiseka funkcjonują we wszystkich grupach społeczności szlacheckiej. Nie oszczędzano nawet możnych. W rodzinie Koniecpolskich – Jan – otrzymał w młodości przezwisko *Taszka* i używał go także wówczas, gdy pełnił urząd kanclerza królestwa. Chyba niezbyt pochlebne przezwisko – *Łopata* – przyłgnęło do osoby Jana z Kalinowej z rodu Zarębów, syna Marcina wojewody sieradzkiego. Rubaszne przezwisko *Wolipiwo*, wskazujące na preferencje w picciu, stało się drugim mianem Piotra z Charłupi Wielkiej herbu Świnka, syna kasztelana sieradzkiego²⁶.

²² J. Pakulski, *Godziembowie w monarchii jagiellońskiej. Desygnaty i skład rodu*, [w:] *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel i J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 58; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 64–65; J. Karczewska, *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań–Wrocław 2003, s. 202, 208, 212.

²³ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska przy współpracy R. Grzesika, t. I, Kraków 2004, s. 199; *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, wyd. A. Gąsiorowski przy współpracy T. Jurka, I. Skierskiej, W. Swobody, Kraków 2000, s. 37; AGAD, SzZ, ks. 2, s. 422.

²⁴ *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wielunscy XIII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, s. 112.

²⁵ AGAD, SG, ks. 25, s. 223.

²⁶ A. Szymczakowa, *Magnifici...*, s. 39, 102–103, 207.

Geneza przezwisk, podobnie jak i innych nazw drugich stosowanych po imieniu, nie umniejszając wagi tkwiącej w ludziach skłonności prześmiewania się z innych, tkwi jednak głównie w potrzebie odróżnienia osób. Jest rzeczą oczywistą konieczność zastosowania jakichś dodatkowych mian w przypadku trzech braci niedzielnych z Rogaczewa, z których każdy otrzymał imię Piotr. Jeden z nich był rektorem kościoła w Radomsku i do jego identyfikacji wystarczał urząd, natomiast dwóch pozostałych odróżniano na podstawie przezwisk: *Mały* i *Dziad*. Zjawisko nadawania przezwisk lawinowo narasta w XV w. Poza podnoszoną już sprawą pojawienia się nowych źródeł, wzrost ten tłumaczy z jednej strony – zawężenie imiennictwa, z drugiej – rozdrobnienie własności szlacheckiej. W 1456 r. w połowie wsi Łabędzie żyło czterech Janów: Jan *Łasbień* (od *łaźbić* – wybierać miód z ula), jego stryjeczny brat – także Jan, którego od nabytych działów w Dziewiątce przezwano *Dziewiątka*, oraz synowie obydwu: Jan Narożny (Łasbienia) i Jan Czachucki (Dziewiątki), zwany tak od dóbr nabytych w Czachulcu²⁷. Drugą połowę wsi Łabędzie posiadali Korabici i inni drobni właściciele. Pierwszy z Korabitów – poświadczony w źródłach w latach 1391–1412 – Mikołaj nosił przezwisko *Orzeł*, *Orlik*. Ponieważ jego syn miał na imię Bieniasz, niewystępujące w tym czasie u innych Łabędzkich, nie używał żadnego przezwiska. Pojawia się ono ponownie u jego syna Mikołaja, który odziedziczył po dziadku imię, dobra i miano *Orzeł*. Czwarte pokolenie Łabędzkich herbu Korab także używało tego miana. Tak więc przezwisko zamieniło się w przydomek. Pełnił on dwie funkcje. Z jednej strony – pozwalał rozróżnić Łabędzkich noszących współcześnie to samo imię, z drugiej – stał się łącznikiem między generacjami. W tym sensie był już nazwiskiem, chociaż nie nosiły go kobiety z tej rodziny.

Przezwiseka towarzyszą na ogół danej osobie do końca życia. Zdarzają się jednak przypadki ich zmiany. Jedyne przyczyny rezygnacji z dotychczasowych mian, które możemy zaobserwować na podstawie dostępnych źródeł, dotyczą stosunków własnościowych. W latach 1462–1497 siedzieli w Świerzynach bracia niedzielni: Mikołaj zwany *Mnich* i Marcin. W Świerzynach i Suchoczasach gospodarzył ponadto ich bratanek Stanisław zwany *Guz*, zmarły bezdzietnie ok. 1485 r. Dziedziczyli po nim stryjowie. Dział w Świerzynach zwany od przezwiska Stanisława *guzowskim* otrzymał w spadku Mikołaj, który od tej pory nazywany był *Guzem*²⁸. Podobnie ziemię i przydomek odziedziczył Tomasz z Dąbrówki po swym wuju Świętosławie zwanym *Słowik* z Kozanek Wielkich²⁹. W 1476 r. w Wysokim Tądowie siedział Wacław

²⁷ AGAD, SG, ks. 8, s. 727; ks. 11, s. 460; ks. 12, s. 45; ks. 17, s. 210.

²⁸ AGAD, SG, ks. 27, s. 266; ks. 28, s. 239, 737.

²⁹ AGAD, SZ, ks. 12, k. 120v; SG, ks. 28, s. 858.

Sulka, który przydomek otrzymał po swej babce Sulisławie, biorąc po niej majątek³⁰. Przykłady te potwierdzają wyrażoną już w literaturze opinię o znaczeniu antroponimii dla legitymacji praw własnościowych.

Te same przezwiska jednocześnie mogą być nadawane różnym osobom. Jest to zjawisko naturalne, zważywszy, iż te same cechy charakterystyczne mogą występować u wielu współcześnie żyjących osób. Czasami jednak kreatorzy nazw osobowych sygnalizowali w tożsamych przezwiskach inne problemy. Spośród pięciu synów Jakusza Kartosza z Ptaszkowic dwóch: Mikołaj, notariusz królewski i Stanisław, wojski mniejszy sieradzki – nosiło to samo przezwisko *Bawelna*. Wyjaśnienie tkwi w sposobie dzierżenia majątku. Bracia nie dokonali podziału majątku, lecz dysponowali wsią Majaczewice jako niedzielni. W rzeczywistości więc przezwisko *Bawelna* nawiązywało do jakiegoś wydarzenia dotyczącego tylko jednego z nich. Przezwisko *Pella* (Peła), oznaczające zapewne okrycie na ołtarz (z niemieckiego *pelle*), a więc wielce stosowne dla Jana z Niewiesza, kanonika wielu kapituł, wreszcie biskupa włocławskiego (1421–1428), nosił także jeden z jego braci Stanisław z Biernacic i odziedziczył je syn tegoż Jarand. Ten ostatni wstępował do tych samych kapituł, które wcześniej opuścił jego stryj, toteż można sądzić, że nadano mu ten przydomek, sugerując się niejako sukcesją urzędów. Sprawy majątkowe wiązały natomiast Jana Pellę raczej z drugim bratem Chebdą³¹.

Niektóre przezwiska/przydomki przetrwały wyłącznie w nazwach miejscowych. Główną przyczyną ich zaniku jako mian osobowych były względy genealogiczne. Barbara, córka zmarłego Wojciecha Chuchały ze Starych Kozub, zastawiła Stanisławowi z tej wsi część zwaną *Chuchalińską* za 4 grzywny. Wieś Bąkowa Góra zaczęła tak być określana dopiero po śmierci Zbigniewa Bąka, który pozostawił tylko dwie córki. Wcześniej nazywała się Wysoka Góra³². Proces powstawania nowych wsi w wyniku działań majątkowych jest częstym zjawiskiem w średniowieczu. W XV w. łatwo uchwycić eponimów niektórych nazw miejscowych. Piotr, zwany Junek z Junkowa (1422), dał nazwę wsi *Uników*, i z pewnością nikt z mieszkańców nie kojarzy jej z junoszą, panem młodym, od którego w istocie pochodzi. W Konopnicy takim przezwiskiem/przydomkiem jest *Konopka*, w Zborowie zaś *Zborek*³³. Posłużmy się jeszcze przykładem *Stęszyc*. Właścicielem części był Wilk. Jego syn Andrzej odziedziczył miano *Wilk*, a tę część wsi, która do nich należała, zaczęto nazywać *Stęszycę Wilkowe*, odróżniając ją od *Stęszyc Grzymalinych*, należących do drugiej rodziny, potomków Grzymały. W następnym więc pokoleniu nie używano już w stosunku do właścicieli *Stęszyc Wilkowych* przydomku *Wilk*,

³⁰ AGAD, SZ, ks. 13, k. 20v.

³¹ A. Szymczakowa, *Magnifici...*, s. 147–148, 153–154.

³² AGAD, SG, ks. 29, s. 281–282.

³³ AGAD, SG, ks. 4, s. 503; ks. 25, s. 122.

lecz zidentyfikowano ich wyłącznie na podstawie imienia i dwuczłonowej nazwy miejscowej³⁴.

Od XIII w. zaczęto stosować przydawki posesjonatywne, wyrażenia wskazujące na własność. Stan posiadania decydował o nazewnictwie danej osoby. Każdorazowa zmiana własności odbijała się w oznaczeniu jej właściciela. Rodzi to poważne komplikacje w badaniach genealogicznych. Pokażmy tylko dwa przykłady. *Jan Górski* z Kobylnik, właściciel Góry (pow. kaliski) i Kobylnik (pow. sieradzki) w 1468 r., był synem Wawrzyńca Włyńskiego; Stanisław Tymieński w końcu XV w. ożenił się z Katarzyną z Dusznik i Małkowa i pisze się odtąd *Dusznickim*. Umyślnie wybrano przykłady z końca XV w. dla wykazania, że jeszcze u schyłku średniowiecza problem nazwiska jest otwarty. Spotykamy również przypadki różnicowania przydawek posesjonatycznych dla grup rodzinnych wywodzących się i zamieszkujących tę samą miejscowość. Właściciele Grabna pochodzący od Jaranda i używający nazwiska *Grabieński* w pokoleniu wnuków zaczęli stosować dwa miana. Linia po pierworodnym Mikołaju nazywana była nadal *Grabieńskimi*, natomiast ich bracia stryjeczni po Przeclawie – *Grabieńczykami*³⁵.

5

Geneza polskich nazwisk szlacheckich przedstawiona została przez J. Matuszewskiego³⁶. Nieco odmienne od tego autora stanowisko zajmują współcześnie językoznawcy, obserwując nazwisko nie tylko jako instytucję prawną, która rzeczywiście jest późniejsza od nazwiska jako faktu językowego. Tadeusz Skulina za nazwisko uznaje nazwę osobową o dwóch podstawowych atrybutach. Po pierwsze – nazwa osobowa musi stanowić element przekształcający jednoczłonowe *nomen personale* (imię) w strukturę dwustopniową o schemacie: imię + drugie określenie indywidualizujące, przy czym drugorzędne znaczenie ma jego geneza. Po drugie – musi być nazwą rodzinną, czyli dziedziczną. Nie oznacza to jednak jego niezmienności. Dopóki bowiem zmiany w tym zakresie nie powodowały sankcji prawno-administracyjnych, a te pojawiły się dopiero w XIX w., nosiciele ojcowskiego nazwiska mogli je z różnych powodów zmieniać lub modyfikować³⁷. W tym kontekście za

³⁴ AGAD, SG, ks. 15, s. 335; ks. 18, s. 322.

³⁵ AGAD, SG, ks. 4, s. 590; ks. 25, s. 97.

³⁶ J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975, s. 62–81; tenże, *Ewolucja nazwisk polskich*, [w:] *Pisma wybrane*, t. III, Łódź 2001, s. 335–394.

³⁷ T. Skulina, *O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku*, *Onomastica* 1989, R. 33, s. 186. Badania E. Klisiewiczza (*Czy istnieją różnice pomiędzy nazwiskiem szlacheckim, chłopskim i mieszczańskim?*, *Język Polski* 1983, R. 63, s. 316–321) nad nazwiskami chłopskimi w Rudawie w XVI–XVII w. dowiodły zmienności nazwisk zaledwie u 5% populacji, głównie służby folwarcznej i żebraków, ludności wędrowniej, która zmieniając nazwisko w nowym miejscu osiedlenia, zacierała za sobą ślady.

nazwiska mogą uchodzić te nazwania osobowe dwuczłonowe, które dziedziczone przez dwa lub trzy pokolenia. Za pierwsze nazwiska można by zatem uznać przydomki stosowane dla wyróżnienia linii genealogicznych. Często występują w tej funkcji zdrobnienia od przezwisk i imion słowiańskich, jak *Chebda*, *Zdzieszek* itd. Powtarzane w trzecim i czwartym pokoleniu utraciły charakter patronimików, choć od nich pochodziły. W miarę trwały charakter miały przydomki rodzinne, takie jak *Przecień*, używane przez cztery co najmniej pokolenia dziedziców Przeczni herbu Korab, *Snopek* u dziedziców Karszewa, *Gardzina* u dziedziców Kik herbu Godzięba, *Świder* u dziedziców Kruszowa herbu Gryf, *Radlica* u dziedziców Pęczniewa herbu Korab, *Garnysz* u właścicieli Suchcic herbu Poraj, *Żyszka* u Wójcickich herbu Topór, *Kuropatwa* u Szreniawitów z Brudziec. A jednak herbarze nie notują później takich nazwisk szlacheckich.

W nazwisko przekształcił się natomiast pierwotny przydomek, następnie miano klenodialne: *Zaręba* w rodzinie właścicieli Kalinowej. U schyłku XV w. pojawił się on także w bocznej linii, pochodzącej od Jana Łopaty, syna Marcina Zaręby wojewody sieradzkiego. Użył go Piotr Niniewski, który zarzucił przydomek *Łopata*, używany od trzech pokoleń. Przyczyny powrotu do przydomku pradziada łatwo zrozumieć; chodziło niewątpliwie o podkreślenie przynależności do rodziny możnego Jana Zaręby wojewody łęczyckiego, kaliskiego, a dla Piotra – jego brata stryjeczno-stryjecznego, podczas gdy potomkowie Łopaty nie osiągnęli tak spektakularnych sukcesów. Nazwiskiem stało się przezwisko Piotra z Wrzącej, który występuje jako *Zajączek* od 1432 r., a miał wtedy już 36 lat. W 1476 r. w stosunku do jego synów użyto określenia zbiorowego: Jan i Jakub *dicti Zajączki*³⁸. Nazwisko to przetrwało do XIX w.! Jak to się więc stało, że tak wielka liczba przezwisk i przydomków nie zamieniły się w nazwiska. Co najwyżej dołączano je do nazwiska typu odmiejscowego, tworząc trzywyrazowe konstrukcje nazewnicze, podobnie jak w XIX w., kiedy to między imię i nazwisko wprowadzono nazwę heraldyczną. Tu – zdaniem J. Matuszewskiego – chodziło o odróżnienie nazwiska szlacheckiego od nazwiska plebejskiego. Te same względy zdecydowały o odrzuceniu przezwisk i przydomków jako antroponimii szlacheckiej. Nie miały one bowiem charakteru wyróżnika stanowego. Te same przezwiska występowały wśród chłopów i mieszczan. W XV w. chłopci wymieniani w licznych transakcjach prowadzonych przez właścicieli wsi są z reguły dwuimienni. Procesy nazwiskotwórcze przebiegały więc początkowo wśród wszystkich stanów jednakowo³⁹.

³⁸ AGAD, SZ, ks. 8, k. 118; SG, ks. 19, s. 274. Takich zbiorowych określeń jest wiele – 1495 r.: Stanisław i Jan *dicti* Jaki z Zadzimia (SG, ks. 28, s. 128); Jakub i Mikołaj *dicti* Flaszki z Zadzimia bracia (SG, ks. 28, s. 800).

³⁹ Np. znana rodzina szlachecka Tłuków z Sulmierzyc, Strykowa i Mikołaj Tłuk mieszczanin w Warcie. Zob. T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława*

6

Rozejście się dróg antroponomii szlacheckiej i plebejskiej nastąpiło w XVI w. Wyrazem nowych tendencji w tworzeniu nazwiska szlacheckiego są późne tłumaczenia statutów Kazimierza Wielkiego. W XIV w. szlachcicem było się z urodzenia ze szlacheckich rodziców – taka interpretacja sprzyjała dziedziczeniu przydomków; w XV w. dodatkowym warunkiem staje się własność – w tej perspektywie liczy się przede wszystkim majątek ziemski. Drogę do przekształcenia przydawki posesjonatycznej w nazwisko wskazali możnowładcy. Stabilizacji ulegały miana urobione od miast i wsi, w których znajdowały się zamki lub fortalacje (Tęczyńscy, Tarnowscy, Melsztyńscy, Gruszczyńscy, Łascy). Wskazał tę zależność już Adam Małecki⁴⁰. Stabilizacji nazwisk sprzyjały paradoksalnie migracje – zarówno dalekie, jak i bliskie. Przenosząc się w nowe miejsce, najczęściej sprzedawano całą własność. W latach 1452–1453 w księgach halickich występuje *Mikołaj Tądowski* jako *familiaris* Mikołaja Bieleckiego. Wieś Tądów znana jest tylko w Sieradzkim. Można go więc identyfikować z Mikołajem z Tądowa Niskiego, synem Jaśka i Beaty, który sprzedał swe dobra szwagrowi Wojciechowi z Siewieruszek i zniknął ze źródeł sieradzkich⁴¹. Jedna z linii Nałęczów z Małego w Łęczyckim, potomkowie kasztelana łęczyckiego Bartłomieja, przenosząc się do Sieradzkiego, pisała się do końca XV w. jako *Malscy*, choć nic już w tej wsi nie mieli. Tak samo *Grabscy*, przenosząc się z Kujaw, zachowali pamięć o swym

Jagielly, Łódź 2003, s. 400–403; AGAD, SG, ks. 22, s. 257. Innym przykładem może być rodzina Szyrzyków herbu Doliwa ze Stanowisk i Dąbrowy oraz Stanisław Szyrzyk mieszczanin z Sieradza – zob. SG, ks. 7, s. 2.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na rolę kancelarii kościelnych w upowszechnianiu i utrwalaniu antroponomii chłopskiej. Chłopi w księgach konsystorskich prawie zawsze mają drugie miano. Występują oni z reguły w sprawach dziesięcinnych, chodziło więc o dokładną identyfikację osób, na których ciążyły określone zobowiązania. W 1426 r. chłopi z Siernic, którzy mieli zapłacić 36 grzywien Mirosławowi prepozytowi i kanonikowi gnieźnieńskiemu, noszą następujące miana: Mikołaj Kawczyc, Mikołaj Chorszewicz, Maciej Paszo, Tomasz Szop, Maciej Wosz, Jan Czubak, Jan Paszdzewicz, Andrzej Markowicz, Maciej Balonewicz, Jan Lorkowicz, Więch Szirzpscowicz, Maciej Nowotny, Maciej Babus, Mikołaj Dziad, Wojciech List, Jakub Strzyczkowicz, Tomasz Bednarz, Tomasz Lorkowicz, Mikołaj Cholewa, Stanisław Więchowicz, Piotr Włodarz, Andrzej Listka, Więcesław Kawka, Więch Kellar, Jakub Rogos, Wojciech Bach – Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, *Akta konsystorskie gnieźnieńskie*, ks. 11, k. 139. W 1431 r. chłop z Braciszewa nosi znaczące przezwisko Mikołaj Babierad – *ibidem*, ks. 14, k. 26. Podobnie w księgach sądowych, wymieniając w działach majątkowych chłopów, identyfikuje się ich poprzez imię i drugie miano. Np. w Dąbrowie Wielkiej byli: Wojciech Dłużen, Stanisław Sowa, Stanisław Olsowiec, Piotr Snadny, Maciej Wiosna, Andrzej Macoch – SG, ks. 6, k. 154v.

⁴⁰ A. Małecki, *Studia heraldyczne*, t. II, Lwów 1890, s. 282.

⁴¹ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, t. XI, Lwów 1886, nr 1542, 2593, 2620, 2700.

gnieździe w nazwisku. Aktualizacja stanu posiadania następowała przez dodanie do nazwiska głównej własności, stąd początkowo pisano: *Malscy z Charlupi Wielkiej, Grabscy z Dobrej, Przestańscy z Mikołajewic, Rowieńscy z Wójcic, Gębicy z Lutomerska, Jasięscy z Chabielic*, itd. Ale już w XVI w. Malscy zmienili nazwisko na *Charlupscy*, rezygnując z odniesień do swego wybitnego przodka Wojciecha Malskiego wojewody sieradzkiego. Tak samo postępowala szlachta, przenosząc się do miasta (1447: Stanisław Wiechucki z Sieradza; 1477: Stanisław Ostrowski z Sieradza; 1498: Jarosław Karsznicki z Widawy)⁴². Zachowywał natomiast swoje nazwisko mąż, osiadając w dobrach żony (choć nie zawsze) oraz szlachcic siedzący na dzierżawach lub zastawach.

W późnym średniowieczu stworzona została pewna norma nazwiska szlacheckiego i innych stanów, choć do uporządkowania nazewnictwa osobowego droga była jeszcze długa. W procesie tym przewiska nie odegrały większej roli nazwiskotwórczej.

Przewiska/przydomki odegrały natomiast ważną rolę w powstaniu nazw miejscowych. Językoznawcy często odtwarzają nazwy osobowe na podstawie zachowanej toponimii⁴³. Historyk jest tu w wygodniejszej sytuacji badawczej, może bowiem często wskazać wprost osobę, od której pochodzi nazwa i ustalić *terminus a quo* jej powstania. W *Błaszczach* już w początkach XV w. siedziało kilka rodzin szlacheckich uprawiających rolę bez udziału chłopów. W drugiej połowie XV w. występuje tu trzech Wojciechów: Świemianka, Durnak i Kątny; dwóch Jakubów: Skarbnikowic i Powązka; a ponadto Wisław Kuglarz, Jan i jego syn Mikołaj Jantowic; Marcin Majowczyk. W szybkim tempie podziałowi podlegał *Bronów*, którego różne części określano od przewisk właścicieli. Początkowy podział na *Bronów Duży* i *Mały* przestał wystarczać już w połowie XV w. *Bronów Duży* pozostał w rodzinie Migdałów, stąd nazywano go także *Bronów Migdałowo* (pierwsza wzmianka – 1472), natomiast *Bronów Mały* podzielił się na *Bronów Golanowo* (1467), *Węgierczyno* (1466), *Wołorykowo* (1465), w których to częściach siedzieli potomkowie Mikołaja Golana, Tomasza Węgierki i Bartłomieja Wołoryka⁴⁴. Właściciel Karsznic w początkach XV w., a mianowicie Jakub Biały, dał nazwę części tej wsi, którą na przemian określano jako *Białe Karsznice* (1485) lub *Karsznice Białego Jakuba* (1487)⁴⁵.

⁴² AGAD, SG, ks. 9, s. 249; SZ, ks. 13, k. 314; SZ, ks. 2, k. 4v.

⁴³ H. Górniewicz, *Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowiańskich (synteza)*, Gdańsk 1968; tenże, *Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza*, Gdańsk 1968; tenże, *Rodowe nazwy miejscowe ziemi sieradzkiej i łęczyckiej*, *Onomastica* 1968, R. 13, s. 61–119.

⁴⁴ AGAD, SzZ, ks. 5, s. 254, 267, 319; SG, ks. 14, s. 490; ks. 17, s. 503.

⁴⁵ AGAD, SZ, ks. 13, k. 143; SG, ks. 27, s. 236.

Zaścianki szlacheckie istniały także w Młodawinie, Nieradzy, Pągowie, Rakowicach i Wójcicach. Powstawały w wyniku działań rodzinnych i pozostawiania w swych częściach przez kolejne pokolenia szlachty niemającej odwagi lub możliwości zmiany swego statusu. Nazwy tych zaścianków pochodziły najczęściej od przezwisk/przydomków, rzadziej imion czy nazw herbowych. I tak mamy *Młodawin Nieśmirów* (od Nieśmira znanego w latach 1417–1430) i *Młodawin Kanonikowy*. W tym ostatnim w 1482 r. siedziały córki Jakuba, zwanego Kanonikiem⁴⁶. Wieś *Nieradza k. Warty* dzieliła się na zaścianki: *Dziambki* (od Michała Dziambka 1399), *Szwaby*, *Sanki* i część *Kiernozowską* (od Mikołaja Kiernozka 1412)⁴⁷.

Zależność nazw osobowych i miejscowych obserwować można w Pągowie w pow. szadkowskim, gdzie w drugiej połowie XV w. występuje 10 zaścianków. Na przykładzie *Pągowa Klekotowa*, *Przebluszczyna*, *Dedlowa*, *Bródczyna* widać, w jakim tempie utrwały się nazwy miejscowe pochodne od przezwisk. W 1417 r. wymieniony został Piotr Klekot, w 1442 r. występuje jego syn Jan z patronimikiem Klekotowicz, a już od 1467 r. źródła rejestrują zaścianek *Pągów Klekotowo*. W 1403 r. pojawia się Stanisław Przybluska (zwany też *Przebluska*), brat Piotra Klekota, a w 1487 r. *Pągów Przebluszczyno*. Wojciecha Dedlo wymieniono w 1450 r., zaś *Pągów Dedlowo* w 1473 r.; Stanisława Bródkę w 1427 r., natomiast *Pągów Bródczyno* w 1456 r. Nazwa zaścianka *Pągów Uniesławowo* pochodzi od Uniesława występującego w latach 1443–1448. Trudno stwierdzić, po którym Wojciechu poszła nazwa *Pągów Wojciechowo* (1467), zwany też *Wojcieszki* (1495). Po Wojciechu Wójciku, wspomnianym z 1471 r., pozostał *Pągów Wójcikowo* (1489). Najciekawiej przedstawia się sprawa zaścianka *Pągów Kosowo*. Występujący w latach 1403–1418 Wojciech Kos pozostawił syna Stanisława Kosa. Przewisko to przeszło na kolejnych niespokrewnionych właścicieli Pągowa Kosowa⁴⁸. Tylko niektóre z tych nazw utrwały się

⁴⁶ AGAD, SG, ks. 24, s. 570.

⁴⁷ Dziambki znane od 1437 r. (AGAD, SZ, ks. 10, k. 155); Nieradza Szwabowska – od 1443 r. (SG, ks. 8, s. 136); Szwaby – od 1497 r. (SG, ks. 28, s. 763); Nieradza Kiernozowska – od 1457 r. (SG, ks. 11, s. 766); Sanki – od 1485 r. (SZ, ks. 13, k. 161). Nazwa Szwab może mieć charakter etniczny, ale tak nazywano również konia z krótko przyciętym ogonem.

⁴⁸ AGAD, SG, ks. 11, s. 546; ks. 15, s. 168; ks. 17, s. 502; ks. 18, s. 9; ks. 26, s. 256; ks. 28, s. 187; SZ, ks. 12, k. 104; SzZ, ks. 5, s. 554; ks. 6, s. 456, 686. Trzy pozostałe zaścianki to Pągów Ładawy, Pągów Podlesie i Pągów Stasiowo. Podobnie jak w Pągowie, możemy obserwować etapy powstawania nazwy miejscowej w Suchorzynie. W 1418 r. występuje Piotr Kocięba, w 1429 r. – Mikołaj Kociębic, a w 1469 r. – znany Suchorzyn Stary Kociębino (AGAD, SG, ks. 6, k. 35; SzZ, ks. 5, s. 412). Pozostałe nazwy części Suchorzyna nawiązują bądź do topografii, jak Suchorzyn Podborowe (SG, ks. 15, s. 12), bądź zapewne do heraldyki jak Suchorzyn Kozierogi (SG, ks. 17, s. 477). Dwie pozostałe nie są zbyt jasne: Suchorzyn Wirzchowice (od Wirzchosława?) i Suchorzyn Wyrlyno (SG, ks. 15, s. 24). Przewiska i patronimiki innych właścicieli (Suchorka, Kurek, Dzierzek, Franek, Rozwora, Blask, Potenta, Strugała) nie miały już takiej mocy sprawczej.

i występują jeszcze w połowie XVI w., jak *Przebluszczyno*, *Dedlowo*, *Wojciki*, *Ładawy* (znane od 1415 r.), świadcząc w tym przypadku niewątpliwie o ciągłości osadniczej tych samych grup rodzinnych. Pojawienie się zaś nowych wskazuje na żywy proces budowania nazw w odpowiedzi na zmiany własnościowe we wsi, w której mieszkała uboga szlachta już w połowie XV w. przejmująca w dziale jedynie zagony⁴⁹.

Podobne procesy zachodzą w Rakowicach w pow. sieradzkim. W początkach XV w. znamy tylko *Rakowice Wielkie*, *Rakowice Kątne* (od Jakusza Kątnego) oraz *Rakowice Wirzchonowice* (od Wirzchosława 1393). W 1445 r. pojawiają się *Rakowice Drwale* (od Jana Drwala 1417), w 1471 r. – *Rakowice Mantyki*. Obie części w 1494 r. stanowią *Małe Rakowice* i były własnością Stefana. Jednocześnie od przezwisk innych współwłaścicieli Rakowic – Macieja Pałatka, Jakusza i Stanisława Orzeszkowiców, Mikołaja Suchorki, nie utworzono nazw miejscowych⁵⁰, bowiem własność ich w Rakowicach nie miała charakteru dziedzicznego, a więc trwałego.

Przemieszczanie się szlachty przynosiło w konsekwencji przenoszenie mian. Szlachta o przydomku *Ulan* (od ulać) zamieszkująca Ulany (obecnie Ułany), po nabyciu części w Kozankach w drugim dziesięcioleciu XV w., stworzyła tam zaścianek *Kozanki Ulanowy*⁵¹.

Powyższe uwagi nie wyczerpują problematyki antroponomii szlachty sieradzkiej. Mamy nadzieję, że dołączony aneks, prezentując bogactwo nazw osobowych, pozwoli na rozważenie innych zagadnień rysujących się w związku z tematem, jak choćby problemu geografii nazw osobowych, popularności stosowanych przezwisk w różnych stanach.

⁴⁹ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, wyd. A. Pawiński, t. II, [w:] *Źródła dziejowe*, t. XIII, Warszawa 1883, s. 189, 233, 246.

⁵⁰ AGAD, SZ, ks. 7, k. 10v, 29; SG, ks. 8, s. 563; ks. 17, s. 3; ks. 21, s. 194; ks. 27, s. 788; S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. II, Łódź 1970, s. 66.

⁵¹ AGAD, SZ, ks. 5, k. 133v; SzZ, ks. 2, s. 262; SG, ks. 19, s. 591 (1477); H. Górnowicz, *Rodowe nazwy miejscowe ziemi sieradzkiej...*, s. 94.

Aneks: Przewiska szlachty sieradzkiej w XV wieku⁵²

(SG – Arch. Gł. Akt Dawnych w Warszawie, *Księgi grodzkie sieradzkie*; SGI – j.w., Inskrypcje;
SZ – Arch. Gł. Akt Dawnych w Warszawie, *Księgi ziemskie sieradzkie*;
SzZ – Arch. Gł. Akt Dawnych w Warszawie, *Księgi ziemskie szadkowie*)

I. Przewiska o podstawowej funkcji przewiskowej

1. Cechy fizyczne i psychiczne

- Bialek* [*Mikołaj* z Pietrach 1428 – SzZ 3, s. 386]
Białost [*Paweł* z Rzechty 1425 – SG 5, s. 185]
Biały [*Jakub* z Karsznic 1458 – SG 12, s. 124]
Bissaga [*Stanisław* z Ostrowa 1490–1494 – SG 26, s. 299; 27, s. 886]
Bogaty, Bogacz [*Jan* z Brodów 1424 – SzZ 2, s. 220; 1426 – SG 5, s. 452 domownik starosty]
Boruta [z Kwaskowa 1477 – SG 19, s. 563]
Chabry [*Jan* z Raciborowic 1469 – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 5013, k. 103v]
Chuchala [z Kozub: *Marcin* 1443 – SzZ 4, s. 274; *Andrzej* 1467 – SG 15, s. 169a; *Andrzej* 1495 – SG 28, s. 291; *Wojciech* 1498 – SG 29, s. 281–282]
Cygan [*Stefan* z Biestrzykowa 1411 – S. Koziarowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej Wielkopolski*, t. I, Poznań 1926, s. 19]
Czarny [*Piotr* z Krokocic 1470 – SzZ 5, s. 473; *Piotr* ze Starców 1471 – SG 17, s. 189]
Czarnycz [*Mikołaj* z Ostrowa 1492 – SZ 13, k. 248]
Czczotka [*Bogusław* z Bilewa ok. 1366–1385 – SZ 1, k. 177]
Człowiek [*Piotr* z Sanek 1485 – SZ 13, k. 161]
Długi [*Jan* z Sobiepan 1473 – SG 17, s. 742]
Dunda [*Andrzej* z Kotlin 1465 – SG 14, s. 153]
Durnak [z Błaszek: *Wojciech* 1453 – SZ 11, k. 340; *Klemens* 1495 – SG 28, s. 203]
Dziad [*Piotr* z Rogaczewa 1470 – SG 15, s. 53]
Dźwigoz [*Mikołaj* ze Stęszyc 1420 – SzZ 1, k. 150v]
Gagno [*Mikołaj* z Gawłowic 1450 – SG 10, s. 282]
Gardzina [z Kik (par. Świnice): 1398 – SZ 1, k. 97v; *Jakub* 1435 – AC I, nr 1646]
Gładysz [*Stanisław* z Wielkiej Wsi 1486 – SG 24, s. 544]
Głąb [*Piotr* z Gawłowic 1464 – SZ 12, k. 23v]
Golan [*Jan* z Muchlina 1430 – SG 6, s. 139; *Mikołaj* z Bronowa 1453 – SzZ 4, s. 1130]
Golojuch [*Jakub* z Trzebiczej 1493 – SG 27, s. 555]
Gurban [*Mikołaj* z Zagórzyc 1465 – SzZ 5, s. 250]
Herszt [*Mikołaj* z Ostrowa 1445 – SG 8, s. 656–657]
Junek [*Piotr* z Unikowa 1422 – SG 4, s. 503]
Kartosz [*Jakusz* z Ptaszkowic 1400 – SZ 2, k. 139]
Klekot [z Pągowa: *Piotr* 1428 – SzZ 3, s. 491; *Jan Klekotowicz* 1442 – SzZ 4, s. 162]
Konieczny [*Paweł* z Ruszkowa 1412 – SG 1/2, s. 350]
Koptysz [Nieradzy: *Mikołaj* 1486 – SG 24, s. 508; *Jan* 1486 – SG 24, s. 368]
Kostarzec [*Michał* z Konina 1485 – SzZ 6, s. 314; 1495 (*Kostyra*) – SzZ 6, s. 834]

⁵² Aneks z pewnością nie obejmuje wszystkich przewisk, a jedynie wymienione w zachowanych księgach sądowych Sieradzkiego. W nawiasach wymieniono tylko pojedyncze przykłady.

- Kostyra* [Mikołaj z Kowali 1386 – SZ 1, k. 4v; Jan z Iwoni (*Kostyrka*) 1417 – SZ 6, k. 23v;
Jakub z Konina, Ustkowa 1485 – SzZ 6, s. 360–361]
Kruszcza [Stanisław z Ostrowa 1496 – SG 28, s. 899]
Kruczy [Maciej z Poduli, Rembieskich 1489 – SG 26, s. 12]
Kucz [Mikołaj z Krześłowa 1427 – SZ 9, k. 129v; Mikołaj ze Starców 1481 – SZ 13, k. 92v]
Kuropluch [Mikołaj z Burzenina 1476 – SG 19, s. 317; Jan Bużeński z Witowa 1513 – SGI 1, k. 116]
Krzątka [Stanisław z Unikowa 1427 – SG 5, s. 634; Jan z Sieradza 1458 – SG 12, s. 256]
Lekki [Jan z Sobiepan 1412 – SZ 4, k. 103]
Łasbień [Jan z Łabędzi 1456 – SG 11, s. 460]
Łagodka [Stanisław z Zygr 1426 – SG 5, s. 503]
Łysy [Mikołaj z Sadokrzyc 1441 – SG 7, s. 78]
Łysek [Jakub z Karsznic 1485 – SG 24, s. 260]
Mały [Piotr z Rakowic 1472 – SG 17, s. 247; Piotr z Rogaczewa 1470 – SG 15, s. 53]
Marysz [Dzierzław z Kościerzyna 1432 – SZ 8, k. 131]
Marmoszka [Jakub z Ostrowa 1495 – SZ 13, k. 277v]
Maścigłowa [Wojciech z Jankowic 1463 – SG 13, s. 578]
Mążyk [Jan z Żakowic 1473 – SG 18, s. 150]
Mężyk [Jan z Dąbrowy 1433 – AGAD, *Księgi grodzkie ostrzeszowskie*, ks. 1, k. 56]
Mizgacz [Mikołaj z Zawad 1456 – SG 11, s. 422]
Mózgowiec [z Dąbrówki: Mikołaj 1472 – SG 17, s. 381; bracia Marcin pleban z Brudzewie,
Jan i *Maciej* 1500 – SG 30, s. 330]
Nieśmir, *Nieśmiorek* [Stanisław z Młodawina 1464 – SzZ 5, s. 78]
Obiadło [nob. Jan z Szadku 1473 – SG 18, s. 98]
Oszust [Jan z Pągowa 1486 – SG 24, s. 412]
Pałatek, *Pałatka* [z Głowaczewic: Maciej (Pałatek) 1393 – SZ 1, k. 46; Jan 1444 – SzZ 4,
s. 404; z Kozub: Piotr 1495 – SG 28, s. 291; Mikołaj 1499 – SG 30, s. 79]
Parska [Mikołaj ze Sławoszewa 1326 – SG 5, s. 503]
Pędziwiatr [z Poduli: Stanisław 1458 – SG 12, s. 322; Marcin 1489 – SG 26, s. 279]
Piorun [Bogusław 1391 – SZ 1, k. 31v]
Płociwłos [Stanisław z Wielkiej Wsi 1483 – SG 23, s. 34]
Podkuć [Mikołaj z Zalewu 1465 – SzZ 5, s. 255–256]
Popiołek [Mikołaj z Zawad 1500 – SG 30, s. 324–325]
Przeceń [z Przeczni: Mikołaj 1427 – SG 5, s. 841; Stanisław kanonik poznański 1493 – SzZ
6, s. 708]
Przechyra [Jakub z Kruszowa 1499 – SzZ 7, s. 211]
Przesot [Mikołaj ze Strachocic 1414 – SZ 5, k. 22]
Przywara [Wojciech z Kozub 1476 – SG 19, s. 358]
Puczek [z Buczka: Mikołaj 1471 – SzZ 5, s. 596; Jan i Paweł 1485 – SzZ 6, s. 400]
Pylocha [Mikołaj z Szadowa 1483 – SG 23, s. 399]; może od pilować = pracować pilnie
Rozkoszka [Andrzej z Łobudzie, Chorzepełina 1418 – SzZ 1, k. 83v]
Rozniaszek [Wojciech z Piotrowa 1480 – SzZ 6, s. 166]
Rozumek [z Kozub Nowych: Paweł 1466 – SG 14, s. 584; Jan 1463 – SG 13, s. 659]
Skrzycz [Jakub z Dzierżaw 1470 – SzZ 5, s. 447]
Sromotny [Michał z Wierzchosławia 1443 – SG 8, s. 78]
Staczała [z Kłoniszewa Mikołaj 1445 – SzZ 4, s. 427; Jan 1468 – SG 15, s. 452]
Stąpik [Jan z Bronowa 1462 – SG 13, s. 251]
Stopyrki [bracia Stanisław i Mikołaj z Abramowic 1483 – SG 23, s. 159]
Strugała [z Suchorzyna: Maciej 1421 – SG 4, s. 327; Klemens 1483 – SG 23, s. 434]
Suchorka [Piotr z Suchorzyna 1417 – SG 3, s. 413; Mikołaj z Rakowic 1465 – SG 14, s. 260]

- Szczerba* [Jan z Wolenia 1472 – SG 17, s. 348]
Szepelok [Dobiesław z Rzechty (par. Drużbin) 1426 – SG 5, s. 395]
Szopolak [Jan z Gawłowic 1417 – SZ 7, k. 30]
Szloch [Stanisław ze Starców 1483 – SG 23, s. 231]
Szuchan [Jan z Bronowa 1480 – SG 21, s. 240]
Śmieszek [Mikołaj z Żeronic Górnych 1480 – SG 21, s. 131]
Ulan [Jakub z Zalesia 1417 – SzZ 1, k. 13; Bogusz z Ułanów 1427 – SG 5, s. 771; z Kozanek: Mikołaj 1427 – SG 5, s. 771; Andrzej 1432 – SZ 8, k. 116v; Jakub z Zalesia 1417 – SzZ 1, k. 13]
Wojsz [Jan z Gawłowic 1417 – SZ 7, k. 8v]
Wolipiwo [Piotr z Charłupi 1393 – SZ 1/2, k. 54v]
Woloryk [z Bronowa: Mikołaj 1465 – SzZ 5, s. 254; Bartłomiej 1464 – SzZ 5, s. 5; Jan z Gorzałowa (Wolorykowicz) 1497 – SG 28, s. 798; Mikołaj z Korzenicy 1497 – SG 28, s. 781–782]
Wspala [Mikołaj z Trzebiczej 1465 – SG 14, s. 132]
Wysoróg [Mikołaj z Kościanek 1464 – SZ 12, k. 53v]
Wytrzeszczowicz [Jan z Kozub 1494 – SG 27, s. 1019]
Złydzień [Stanisław z Sulimowa 1430 – SG 6, k. 219; Jan z Jankowic 1486 – SG 24, s. 519–520]
Żalek [Mikołaj z Żernik 1404 – SZ 3, k. 125v]

2. Nazwy części anatomicznych

- Brewka* [Stanisław z Trzebiczej 1412 – SZ 4, k. 88v; Andrzej z Nieradzy 1454 – SG 11, s. 256]
Bródka [Stanisław z Pągowa 1456 – SG 11, s. 546; Mikołaj z Szarowa 1428 – SzZ 3, s. 491; Mikołaj z Zawad 1462 – SG 13, s. 116]
Brzuch [Jakub z Radoszewnicy 1395 – *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. VIII, nr 618]
Flaczek [Jan ze Świerzyn 1488 – SG 25, s. 223]
Gęba [Stanisław ze Starców 1465 – SG 14, s. 280]
Głuk [Stanisław z Gawłowic 1445 – SG 8, s. 572]
Guz [Mikołaj ze Świerzyn 1495 – SG 28, s. 239]
Guzło [Jan ze Starców 1488 – SG 25, s. 90]
Krzywonos [z Kozanek i Ułan: Stanisław 1471 – SG 17, s. 15; Jan 1487 – SG 26, s. 299]
Kulas [Maciej 1458 – SG 12, s. 267]
Nogieć [Jan z Zadzimia 1393 – SZ 1, k. 48]
Nos [Piotr z Ostrowa 1475 – SG 19, s. 69]
Nosek [Mikołaj z Łopatek 1497 – SzZ 7, s. 28]
Nosawin [Jakub z Woźnik 1491 – SG 27, s. 206]
Paluch [Mikołaj z Kliczkowa 1486 – SG 24, s. 508]
Rankacz, Rękacz [z Marzynka, Siemszyc 1419 – SzZ 1, k. 114v]
Skóra [Jakub z Dzierżaw 1485 – SG 24, s. 305]
Szczerba [Jan z Gawłowic 1444 – SG 8, s. 417]

II. Przewiska, które w roli przerwisk występują wtórnie

1. Nazwy zoologiczne

- Baran* [Dziersław z Wielkiej Wsi 1417– SZ 6, k. 26v; Jakub ze Świerzyn 1485 – SG 24, s. 260]
Bargiel [Stanisław z Łąbędzi 1420 – SG 4, s. 246]
Bąk [Zbigniew z Góry, Jakub z Gorzkowic 1480 – SG 21, s. 152]
Bocian, Bocianek [Jan z Gorzałowa 1486 – SG 24, s. 417]

- Czajka* [Szymon z Młodawina 1504 – SzZ 7, s. 521–522]
Czapla [z Kruszyny i Bogusławic: *Sieciech* 1417 – SZ 6, k. 6; *Stoigniew* 1455 – SG 11, s. 400]
Drzemlik (orzeł) [z Wrońska: *Dominik* 1411 – ZSK nr 105; *Mikołaj* 1422 – SZ 7, k. 230v]
Dzierlatka [Mikołaj z Żeronic 1436 – SZ 10, k. 111]
Gąsek [Andrzej z Gawłowic 1461 – SG 12, s. 1007]
Giemza (dzika koza) [Jakub z Glinna 1454 – SG 11, s. 159]
Gronostaj [Wyszota z Businy 1416 – SZ 5, k. 160]
Kaczka [Dziersław z Zabłocia 1413 – SG 3, s. 293]
Kaczorek [Maciej z Paskrzyna 1424 – SZ 8, k. 5v; Jan z Żeronic Podleśnych, Balic 1448 – SZ 11, k. 213v; Jan z Tądowa 1447 – SG 9, s. 377]
Kaczuszka [Stanisław z Kostrzewic Wielkich 1483 – SG 23, s. 293]
Karaś [z Sikucina: Jan 1434 – SZ 10, k. 47v; Michał 1486 – SG 24, s. 586; Jan z Głaniszewa 1425 – SG 5, s. 353; Jan z Czartek 1426 – SG 5, s. 469; Mikołaj ze Srocka 1469 – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 5013, k. 103v]
Kiernozek [Mikołaj z Nieradzy 1417 – SZ 6, k. 6]
Kobus [Mikołaj z Nieradzy 1465 – SZ 12, k. 103]
Kokoszka [Jakub z Jankowic (pow. radomszczański) 1489 – SG 26, s. 49; Piotr z Pszczółek 1498 – SG 29, s. 90]
Konik [Jan z Trzebicznnej 1411 – SG 1, s. 277]
Kos [z Pągowa: *Wojciech* 1412 – SG 1/2, s. 450; *Stanisław* 1446 – SzZ 4, s. 525; *Marcin* 1473 – SzZ 5, s. 641–642; *Jakub* 1492 – SzZ 6, s. 686]
Kot [Stanisław z Głupic 1490 – SG 26, s. 297–298]
Kotek [Mikołaj z Trzebicznnej 1468 – SzZ 5, s. 357; ze Swędzieniewic i Sieradza: *Mikołaj* 1476 – SG 19, s. 224; *Piotr* 1499 – SG 30, s. 53]
Kozanka [Marcin z Kozanek 1417 – SZ 6, k. 19v]
Koziołek [Wojciech z Jankowic 1473 – SG 17, s. 742]
Kozub [Andrzej z Kozub 1452 – SzZ 4, s. 1009]
Królik [Maciej z Młodawina 1497 – *Materiały do dziejów polspolitego ruszenia z lat 1497 i 1509*, wyd. S. Kutrzeba, Archiwum Komisji Historycznej 1902, t. 9, nr 205]
Kuraś [Mikołaj ze Srocka 1469 – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 5013, k. 103v]
Kurek [Michał z Suchorzyna 1492 – SG 27, s. 439]
Kuropatwa [z Brudziec: *Jakusz* 1419 – SZ 6, k. 61–61v; *Jakub* 1491 – SG 27, s. 253–254]
Kurzątka [Wojciech z Rakowic 1410 – SZ 4, k. 22v]
Lelek [Piotr z Dzierżaw 1500 – SG 30, s. 334–335]
Lis [Piotr prezbiter z Warty 1418 – SZ 7, k. 53v]
Lisek [Jakub z Karsznic 1485 – SG 24, s. 260]
Motyl [Paweł z Kruszowa 1493 – SzZ 6, s. 756]
Mucha [Maciej z Zalewu 1491 – SzZ 6, s. 632]
Orzeł, *Orlik* [z Łabędzi: *Miczek* 1391 – SZ 1, k. 25v; *Mikołaj* 1471 – SG 17, s. 210; *Stanisław* 1491 – SG 27, s. 216]
Pszczółka [Wojciech z Pszczółek (i z Zawad, k. Błaszek) 1400 – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, t. II, s. 54–55; *Grzegorz* z Zawad 1415 – SG 3, s. 118; *Mikołaj* z Wygielzowa 1419 – SZ 7, k. 96v]
Raczek [Mikołaj z Zaborowa 1444 – SzZ 4, s. 382]
Sarna, *Sarenka* [Mikołaj z Ostrowa 1494 – SG 27, s. 839]
Sfora (Svora) [Jakub z Żakowic 1496 – SzZ 7, s. 26]
Skorek [Piotr z Kozub 1476 – SzZ 6, s. 60]
Słowik [z Kozanek Wielkich: *Świętosław* 1467 – SZ 12, k. 120v; *Tomasz* 1487 – SzZ 6, s. 519]
Smok [Stanisław z Krąkowa 1412 – SZ 4, k. 110v; *Mikołaj* z Głaniszewa 1420 – SG 4, s. 246]

- Sójka* [z Korczewa i Rembieskich: *Bartłomiej* 1418 – SG 3, s. 583; *Jan* 1468 – SZ 12, k. 131]
Sroka [*Piotr* z Gawłowic 1478 – SG 20, s. 96]
Srokosz [*Michał* z Dziadkowic 1484 – SzZ 6, s. 240]
Sumnik [*Jan* z Uszczyna 1415 – SZ 5, k. 70]
Szczenię [*Jan* z Moszczenicy, Kosowa 1420 – ŁZ 6, k. 529; *Świętosław* z Dąbrowy 1403 – ZŁ 4, k. 362]
Szyrzyk [ze Strońska: *Stanisław* 1401 – SZ 1, k. 181; *Stanisław* 1458 – SG 12, s. 267; z Dąbrowy: *Jakusz* 1412 – SZ 4, k. 105]
Świnia [*Leonard* z Wronikowa 1414 – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, t. II, s. 250; *Stanisław* ze Świerczyńska 1463 – SG 13, s. 644]
Wąż [*Jan* z Zawad 1462 – SG 13, s. 116]
Wilczek [*Maciej* z Chodaków 1477 – SG 19, s. 592; ze Zduńskiej Woli: *Wojciech* 1498 – SG 29, s. 63; *Wawrzyniec* 1506 – SzZ 7, s. 802]
Wilk [*Przybysław* z Chabierowa 1423 – SG 4, s. 728; *Jan* z Konopnicy 1445 – SG 8, s. 732–733; *Andrzej* ze Stęszyc 1456 – SG 11, s. 613; *Piotr* z Kłoniszewa 1472 – SG 17, s. 284; *Jerzy* z Jawora 1499 – SzZ 7, s. 134–135]
Zajac [z Młodawina: *Stanisław* 1420 – SG 4, s. 252; *Marcin* 1495 – SzZ 7, s. 10; *Maciej* 1500 – SG 30, s. 522]
Zajczek [z Wrzącej *Piotr* 1432 – SZ 8, k. 118; *Mikołaj* 1458 – SG 12, s. 297; *Jakub* 1470 – SG 15, s. 98; *Mikołaj* 1477 – SG 19, s. 584; *Piotr* 1481 – SG 22, s. 29; *Łukasz* 1500 – SG 30, s. 404; *Jan* z Grzymaczowa 1461 – SZ 12, k. 3v; *Adam* z Kakawy 1477 – *Teki Dworzaczka*, Poznańskie ziemskie, nr 8497]

2. Nazwy botaniczne

- Bez* [*Jakub* z Zaborowa 1494 – SG 27, s. 1028]
Chmiel [*Mojżesz* z Kobyły 1496 – SG 28, s. 637; *Michał* ze Zborowskich 1498 – SZ 13, k. 312]
Ćwikła [*Dobka Ćwiklina* z Karsznic 1405 – SG 1/2, s. 10]
Konopka [z Konopnicy, Trzebiecznej: *Jan* 1417 – SG, s. 400; *Mikołaj* 1466 – SG 14, s. 411]
Korzonek [*Jan* z Gorzałowa 1483 – SG 23, s. 101]
Kosatka [*Jan* z Sulimówka 1482 – SG 22, s. 216]
Kotarba [*Jan* z Kik 1489 – SzZ 6, s. 572]
Liść [ze Skotnik: *Jan* 1424 – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, t. II, s. 111; *Mikołaj* 1459 – SG 12, s. 472]
Łyczko [*Mikołaj* z Koldowa 1465 – SG 14, s. 190]
Migdał [*Paweł* z Bronowa 1445 – SzZ 4, s. 427; *Jan* z Pudłowa 1451 – SG 10, s. 303; z Tokar: *Jan* 1478 – SG 20, s. 261; *Stanisław* 1499 – SZ 13, k. 320]
Orzeszek [z Rakowic: *Jan* 1405 – SZ 3, k. 150v; Orzeszkowice, synowie Jana: *Jakusz* 1420 i *Stanisław* 1429 – SZ 6, k. 84; SG 6, k. 44]
Różdźka [*Świętosław* z Żeliszawia i Zawad 1417 – SG 3, s. 433; *Świętomir* z Zaborowa 1428 – SZ 9, k. 165v]
Ruta [*Jan* z Osowej 1443 – SG 8, s. 73]
Snopek [z Karszewa: *Andrzej* 1451 – SzZ 4, s. 961; *Jan* 1465 – SzZ 5, s. 115; *Stanisław* 1477 – SG 19, s. 587]
Szanto [*Marcin* z Wąglczewa 1422 – SG 4, s. 613]
Świda (dereń) [*Andrzej* z Krąkowa 1420 – SG 4, s. 246]
Węgierka [z Bronowa: *Tomasz* 1453 – SzZ 4, s. 1143; *Jan* 1458 – SG 13, s. 251]
Wrzosek [*Jakub* pleban w Kowalach 1411 – SG 1/2, s. 221; *Stanisław* z Wiechucic kanonik sieradzki 1493 – SG 27, s. 649]

3. Nazwy zawodów i stanowisk

- Bakalarz* [Jan z Żeronic Wielkich 1447 – SG 9, s. 307]
Doktor [Jakub z Abramowic 1496 – SG 28, s. 487]
Drwal [z Rakowic: Jan 1417 – SZ 6, k. 37; Grzegorz 1419 – SZ 7, k. 103v]
Kanonik [Jakub z Młodawina 1482 – SG 22, s. 433]
Kowal [Marcin z Bartkowic 1422 – *Bullarium Poloniae*, t. IV, nr 978; Maciej ze Starców 1495 – SG 28, s. 95]
Krawiec [Wojciech z Unikowa 1417 – SG 3, s. 358]
Król [Jakub z Kozub 1424 – SzZ 2, s. 254]
Kuglarz [Wisław, Wyszek z Błaszek 1402 – *Księga ziemska kaliska 1400–1409*, wyd. T. Jurek, Poznań 1991, nr 764]
Mnich [Mikołaj ze Świerzyn 1491 – SG 27, s. 266]
Opat [Jakub z Chwałborzyc 1480 – SG 21, s. 189]
Papież [z Inczewa: Jan 1432 – SG 6, s. 402]
Parzychmiel [Jakub z Trzebicznej 1495 – SG 28, s. 162–163]
Rudnik [Świętosław z Ziemięcina 1418 – SG 3, s. 560]
Swadźba [Jan z Dębego 1406 – SG 1, s. 28; Przedwoj ze Strachanowa 1409 – *Księga ziemska kaliska...*, nr 3030]
Śpiewak [Mikołaj z Burzenina 1443 – SZ 11, k. 78v]
Żak [Mikołaj ze Strachocic 1419 – SZ 6, k. 58; Jan z Poduli 1497 – *Materiały do dziejów pospolitego ruszenia...*, nr 205]
Żołnierz [Stanisław z Tokar 1502 – SZ 13, k. 379]

4. Nazwy przedmiotów

- Brechwia* [Stanisław z Nieradzy, Warty 1430 – SG 6, k. 266]
Fłaszka [z Zadzimia: Jakub 1447 – SG 9, s. 387; Mikołaj 1497 – SG 28, s. 653–654]
Cholewa [Piotr z Gawłowic 1454 – SG 11, s. 202]
Czapka [Piotr z Grocholic 1482 – SG 22, s. 228]
Galka [z Zaborowa: Jan 1471 – SzZ 5, s. 559; Mikołaj 1486 – SG 24, s. 497]
Garnysz [z Suchcic, Zdanowic: *Chociemir* 1398 – *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. VIII/2, nr 7576; Mikołaj 1466 – AGAD, Metryka Koronna, ks. 26, k. 24; Andrzej 1489 – SG 26, s. 85; Jan z Mzurek 1490 – SzZ 6, s. 607]
Kijek [z Łyszkowic: Stanisław 1415 – SZ 5, k. 54; Jan 1432 – SZ 8, k. 116v]
Kociolek [Wojciech z Jankowic 1473 – SG 17, s. 742]
Kołda [Wojciech ze Stawu 1494 – SG 27, s. 926]
Kolek [Tomasz z Bronowa 1448 – SzZ 4, s. 729–730; Jan z Osowej 1476 – SZ 13, k. 12]
Korek [Mikołaj z Sieradza 1502 – SZ 13, k. 383]
Kosisko [Paweł z Ptaszkowic 1444 – SzZ 4, s. 313; Mikołaj z Trojaków woźny sieradzki 1483 – SG 23, s. 341; Paweł z Wygiełzowa 1496 – SG 28, s. 395; z Młodawina: Jan 1443 – SzZ 4, s. 242; Maciej 1499 – SzZ 7, s. 141]
Kostka [Stanisław z Ciemina 1443 – SG 8, s. 122]
Kosz [Jakub z Wrońska 1465 – SG 14, s. 155]
Koszyk [Jakub z Brodów 1468 – SG 15, s. 335]
Konwa [Mikołaj z Wałcza, tenutariusz Glinna 1464 – SG 13, s. 867]
Kotlek [Przedbor z Chełma 1430 – SG 6, k. 216]
Kozik [Jakub z Brodów 1498 – SG 28, s. 278]
Lusina [Piotr ze Starców 1495 – SZ 13, k. 285–285v]
Łopata [Jan z Kalinowej 1417 – SG 3, s. 447]

- Lopatka* [Stefan z Kruszowa 1464 – SzZ 5, s. 172]
Mantyga (torba) [Mikołaj z Dzierżanej 1429 – SG 6, k. 37]
Ożóg [Jan z Jankowa 1470 – SG 15, s. 9]
Pella, Pella [Stanisław z Boczek 1405 – SZ 3, k. 144]
Potkocz [Mikołaj z Zalewu 1465 – SzZ 5, s. 255–256]
Powązka (sznur bartniczy) [Jakub z Błaszek i Wolonia 1495 – SG 28, s. 225]
Pudelko [Mikołaj ze Zborowa 1468 – SG 15, s. 306]
Pudło [Mikołaj z Witowa 1417 – SG 3, s. 433; Stanisław z Witowa i Wilamowa 1446 – SZ 11, k. 143v]
Radlica [z Pęczniewa: Jan 1415 – SZ 5, k. 54; Klemens 1489 – SG 26, s. 161; Wawrzyniec 1495 – SG 28, s. 8; Jan 1472 – SG 17, s. 273; Mikołaj 1502 – SzZ 7, s. 335]
Rozwora [z Suchorzyna 1419 – SzZ 1, k. 100; Paweł z Wilczkowic 1454 – SG 11, s. 130–131; Jakub z Krobanówka 1480 – SzZ 6, s. 173]
Sak [Jan z Pułdówka 1500 – SzZ 7, s. 274]
Spiz [Jakub i Mikołaj Spysyowye z Trzebiczej 1493 – SG 27, s. 649]
Stapor [Janusz ze Skotnik 1424 – SG 5, s. 55]
Stpiczka [Stanisław ze Zwierzchowa 1410 – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, t. II, s. 278]
Strzałka [Jan z Kozub 1473 – SG 18, s. 17]
Strzałek [Andrzej Szczalek z Kozanek 1447 – SzZ 4, s. 545]
Strzelba [Szczeban Sczelba z Kozanek 1447 – SzZ 4, s. 545]
Świder [z Kruszowa: Jakub 1449 – SG 9, s. 804; Piotr 1455 – SG 11, s. 382–383; Jan 1474 – SG 18, s. 275; Jakub 1490 – SG 26, s. 391]
Tłuk [Mikołaj z Kaszewic 1418 – SG 3, s. 610]
Thumok [Mikołaj z Tądowa 1425 – SG 5, s. 318; Stanisław z Woli Tądowskiej 1485 – SZ 13, k. 143]
Zaworka [Jakub z Krobanówka 1470 – SzZ 5, s. 444]
Żegadło [Jakub z Kozub Nowych 1478 – SG 20, s. 201]

5. Inne

- Agay* [Piotr z Wierzchów 1476 – SG 19, s. 270]
Bachorza [Przeclaw z Iwoni 1398 – SZ 1, k. 97]
Bajor [z Gawłowic: Jan 1447 – SZ 11, k. 162; Mikołaj 1445 – SG 8, s. 651]
Barabasz [Mikołaj z Konopnicy 1495 – SZ 13, k. 285]
Basza [Jakub z Witowa 1495 – SG 28, s. 281]
Bawelna [z Ptaszkowic bracia: Stanisław (i Majaczewic) 1425 – SZ 8, k. 37; Mikołaj 1425 – SG 5, s. 177]
Blask [Mikołaj z Suchorzyna 1450 – SzZ 4, s. 870]
Bochnek [Jan z Osowej 1491 – SG 27, s. 201]
Bryk [Jan ze Starców 1486 – SG 24, s. 480–481]
Brzcza [Mikołaj z Drużbina (i Zelwigowej w ziemi przemyskiej) 1498 – SG 29, s. 233–234]
Chamala [Maciej z Gorzędowa 1430 – SG 6, k. 216] może od: *chameleon, chamaleon, kameleon*.
Chomeja, Komeja [Jan z Łobudzie 1417 – SZ 6, k. 9v]
Czankel [Stanisław z Imiękowa 1420 – SZ 6, k. 84v]
Czech [ze Strzelc 1495 – SG 28, s. 133; Jan z Pszczółek 1480 – SG 21, s. 229–230]
Czerwonka [Stanisław ze Zwiastowic 1472 – SG 17, s. 477]
Dedło [Wojciech z Pągowa 1450 – SzZ 4, s. 890]
Dirszaczek [Jan z Tokar 1467 – SzZ 12, k. 120]
Drancz [Florian 1399 – SZ 1, k. 131]
Duszka [Jakub ze Zwierzchowa 1483 – SG 25, s. 299]

- Dziambek* [Michał z Nieradzy 1399 – SZ 1, k. 131]
Dziegieć [z Sędzic: Jan 1397 – *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. VII/3, nr 1343; Mikołaj 1460 – SG 12, s. 811; Jakub 1473 – SG 18, s. 152; Piotr z Woli 1488 – SG 25, s. 246]
Dziewiątka [Jan z Łąbędzi 1445 – SG 8, s. 727]
Frelek [Jan z Osowej 1445 – SG 8, s. 723] może z niemieckiego *frolich* = wesoły
Furgasz [Jan z Gorzałowa 1481 – SG 21, s. 392]
Gienus [Wojciech z Gawłowic 1472 – SG 17, s. 428]
Glinka [Stanisław z Gawłowic 1476 – SG 19, s. 150]
Grad [Jan z Gorzkowic 1414 – S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych...*, t. II, s. 101]
Jaruzel [Maciej z Trzebiecznej 1486 – SG 24, s. 548–549]
Karpus, *Carpus* [Marcin z Wietchinina 1462 – SG 13, s. 131]
Kaszel [z Chodaków: Jakusz 1472 – SG 17, s. 580–581; Stanisław 1489 – SzZ 6, s. 591]
Katman [Mikołaj z Kobylki 1448 – AGAD, *Księgi ziemskie brzezińskie*, ks. 1/2, k. 305; Marcin z Krzemienicy 1455 – SG 11, s. 350]
Kątny [z Rakowic: Jakusz 1417 – SZ 7, k. 29; Jan 1474 – SG 18, s. 214; Wojciech z Błaszek 1448 – SG 9, s. 501]
Kieputa [Mikołaj z Lgoty 1486 – SG 24, s. 324]
Kikcza [Anna Kikczewa żona Mikołaja z Gawłowic 1444 – SG 8, s. 417]
Kikolka [Mikołaj z Rzechy (par. Drużbin) 1452 – SG 10, s. 715]
Kleperz [Maciej z Sokołowa 1412 – SG 1/2, s. 350]
Kobla [Mikołaj pleban z Uniejowa 1417 – SZ 6, k. 4]
Kocianek, *Koczane* [Jan z Gorzałowa 1478 – SG 20, s. 46]
Kolaska [z Wiechutek: Piotr 1469 – SG 15, s. 653; Klemens 1471 – SG 17, s. 131]
Kosiel [Jakub z Otoka 1422 – SzZ 2, s. 98]
Kosba [Stanisław z Ciemina 1445 – SZ 11, k. 132]
Kosla [Piotr z Krokocic 1429 – SG 6, k. 84v; Świętosław z Krzuczka 1484 – SzZ 6, s. 262]
Kropek [Jan z Gawłowic 1498 – SG 29, s. 245]
Krzocinek [Mikołaj z Gawłowic 1453 – SZ 11, k. 342]
Kuret, *Kuretko* [z Gawłowic: Jan 1425 – SG 5, s. 182; Wojciech 1473 – SZ 12, k. 272v]
Kurpiowicz [Wawrzyniec z Kozub 1494 – SG 27, s. 780]
Laudat [Marcin pleban z Sędziejowic 1417 – SG 3, s. 370]
Litwos [Świętosław z Businy 1416 – SZ 5, k. 160]
Lizikiepek [Mikołaj z Widawy 1481 – SG 21, s. 437]
Maj [Mikołaj z Wojnowic 1432 – SG 6, k. 374; Jan z Borzykowic 1452 – SG 10, s. 700]
Majowczyk [Marcin z Błaszek, Wilczkowic 1489 – SG 26, s. 84]
Maldrzyk [Stanisław z Woli Wężykowej 1405 – SzZ 1, k. 60v]
Marzec [Mikołaj z Kliczkowa 1426 – SG 5, s. 508]
Mnich [Mikołaj ze Świerzyn 1491 – SG 27, s. 266]
Modla [Mikołaj z Trzebiecznej 1460 – SG 12, s. 732]
Morawa [Święszek z Morawek 1426 – SG 5, s. 527]
Morawic [Adam z Pułdówka 1465 – SzZ 5, s. 105]
Mzurka [Stanisław 1399 – SZ 1, k. 131]
Nakwasz [Piotr z Zielęcina 1424 – SZ 6, k. 94v]
Narożny [Jan z Łąbędzi 1473 – SG 17, s. 687]
Niedalicz [Piotr z Kozub 1433 – *Wielkopolskie rotty sądowe*, t. IV: *Roty kaliskie*, opr. H. Kowalewicz i W. Kuraszkiewicz, Wrocław 1974, nr 1063]
Niemiec [Stanisław z Wielkiej Wsi 1492 – SG 27, s. 389]
Nitra [z Konopnicy Stanisław 1497 – AGAD, *Księgi grodzkie wieluńskie*, ks. 2, k. 19; jego syn Jan 1513 – SG 1, k. 204v]

- Ołowiec* [Jan z Dąbrówki Stachlowej 1430 – SG 6, k. 230v; *Maciej* z Głowaczewic 1460 – SG 12, s. 907–908]
- Pacierz* [Jan ze Zdani 1401 – R. H u b e, *Sądy, ich praktyka i stosunki prawnospoleczne w Polsce ku schyłkowi XIV w.*, Warszawa 1886, s. 155, 316]
- Pargal* [Stefan z Wolenia 1496 – SG 28, s. 343]
- Pica, Pyka* [Jakusz ze Zwiastowic, Korczewa 1427 – SzZ 3, s. 298]
- Pierkula* [Jan z Zalewu 1429 – SzZ 3, s. 534]
- Potentia* [Piotr z Suchorzyna 1417 – SG 3, s. 445]
- Prusin* [Jan ze Starców 1467 – SG 15, s. 169a]
- Przastka* [Stanisław pleban w Korczewie 1418 – SG 3, s. 583]
- Przebluska, Przybluska* [Stanisław z Pągowa 1442 – SzZ 4, s. 162]
- Reszka* [Jan 1417 – SG 3, s. 382]
- Rod* [Jakub ze Zborowa 1490 – SG 26, s. 327]
- Rojewic* [Piotr z Poleszyna 1495 – SzZ 6, s. 838–839]
- Smolanga* [Mikołaj z Rakowic 1420 – SZ 7, k. 106]
- Sobotka* [Jan z Widawy 1458 – SG 12, s. 101]
- Spąd* (miara) [Jan z Zakrzewa 1424 – SZ 8, k. 2]
- Stypuła* [Piotr z Ust 1485 – SzZ 6, s. 360–361]
- Suchypiątek* [Jan z Konina 1499 – SzZ 7, s. 136]
- Surgost* [Jan 1471 – SG 17, s. 174]
- Swadźba* [Jan ze Strachanowa 1427 – SG 5, s. 831; *Przedwoj* z Poniatowa 1418 – SG 3, s. 535; *Jakub* z Brodów 1454 – SG 11, s. 256]
- Szlachetka* [Stanisław z Szadku 1471 – SzZ 5, s. 592]
- Szostak* [Święch z Pągowa 1423 – SzZ 2, s. 168]
- Szostek* [Jan z Sieradza 1472 – SG 17, s. 565]
- Szykuła, Sykuła* [z Rzechty: *Jan* 1462 – SG 13, s. 220; *Jakub* 1472 – SG 17, s. 426]; może od niemieckiego *schick* = porządek
- Turek, Turczyn* [Stanisław z Konopnicy 1478 – SG 20, s. 17]
- Trzeciak* [Jakub z Wietchinina 1462 – SG 13, s. 131]
- Warta* [Piotr z Małkowa 1425 – SG 5, s. 352]
- Welenka* [Jan z Cieni Małej (i Brudzewa) 1472 – SG 17, s. 278, oraz jego syn *Jan* 1492 – SG 27, s. 396, i wnuk *Piotr* 1534 – SGI 13, s. 273]
- Wodny* [Jan z Chojnego 1455 – SG 11, s. 373]
- Woldoch* [Jan ze Świerzyn 1474 – SG 18, s. 316]
- Zadzik* [Piotr z Druźbina 1496 – SG 28, s. 381]
- Zel* [Piotr Cieszanowski 1443 – SG 8, s. 150]
- Zielonka* [Mikołaj z Zielonek 1429 – SG 6, k. 92v]
- Zielony* [Mikołaj z Wielkiej Wsi 1467 – SZ 12, k. 122v]
- Żonatka* [Mikołaj ze Srocka 1500 – SG 30, s. 227]
- Żyszka* [Marcin z Wójcic 1467 – SZ 12, k. 124]